

EÖRSI ISTVÁN

Össznémet nyomorúság

EÖRSI István
Az ötlábú bárány
Pesti Szalon, 1996

A csomó
Pesti Szalon, 1995

Idóm Gombrowiczcsal
Pesti Szalon, 1994

Én és az Isten
Pesti Szalon, 1994

**Üzenet mélyvörös
levélpapíron**
Pesti Szalon, 1993

„Egy kerek történet”
Magyar Lettre
Internationale,
1995. 19.

„Müller és Strauss”
Magyar Lettre
Internationale,
1994. 14.

1990. október 3-a nagy napja volt az újkori német történelemnek. Ekkor forrt egybe, a nyugatnémet márka sugárzó napja alatt, a brutális nyomorúság a jólfésült nyomorúsággal. A közös alap: a magát állambölcséletté stílizáló precíz, bürokratikus gyakorlatiasság megkönnyítette ezt az egyesülést.

Ez a gyakorlatiasság keleten a nyílt államdiktatúrára és a mindent behálózó spiclirendszerre épült, nyugaton pedig a pénz demokratikus formák közt érvényesülő uralmára, mely – Heine kifejezésével élve – a „fizetéképes erkölcs” megnyugtató auráját árasztotta. Keleten a bürokrácia világmegváltó ideológiára hivatkozott, melyet ő maga vett a legkevésbé komolyan, de állampolgáraitól megkövetelt, nem mint meggyőződést, hanem mint szellemi hűségadót. Nyugaton a pluralizmus dívott, mely szabadságot biztosított az értelmiségnek, és egyben leszoktatta arról, hogy túlmerészkedjen a felkínált lehetőségek körén. Így jöttek létre a fizetéképes erkölcs keresztény, szociáldemokrata és liberális változatai. „Nur fünf Minuten Andacht!” – álmélkodva csodáltam ezt a csalogató feliratot egy kölni templom falán. Ez ám az üzlet: öt percért az örök életet kaphatjuk cserébe, ha minden jól megy! A nagy világnézetek körül szerveződő politikai pártok éppúgy alibinek használták filozófiai alapjaikat, mint a keletnémetek a marxizmus-leninizmust. Kohl és Krisztus között tátongott olyan mély szakadék, mint Honecker és Marx között. A szociáldemokraták nyíltan polgári párttá váltak, rózsaszínűvé

halványult piros fügefalevelük, a liberálisok pedig – nos, hát a liberálisok lehettek bármilyenek, csak a mérleg nyelvének ideológiailag semmire se kötelező, gyakorlatilag igen hálás szerepéhez és néhány miniszteri tárcahoz ragaszkodtak. Akit pedig ez a három lehetőség nem elégített ki, az megindulhatott a Zöldek felé. A Zöldek ugyanis fellázadtak a fizetéképes erkölcsre épülő bürokratikus államrend ellen, de működőképes alternatívával éppen úgy nem szolgálhattak, mint a létező szocializmusoknak azok az ellenfelei, akiket a kapitalizmus sem bűvölt el. (Erre szerényen csak egy példát hozok fel: magamat.)

A két egykori Németország esetén összehasonlításával semmiképp sem szeretném azt a benyomást kelteni, hogy egyforma megítélést érdemelnek. A rendőrterrorral és spiclirendszerrel működtetett pártállami diktatúra az alattvalók teljes életének ellenőrzésére igényt formált; a másik oldalon nagy szabadság virult a fizetéképes erkölcs által megrajzolt tág körön belül. Az egyesülés pillanatában mégis létrejött az össznémet nyomorúság, mégpedig nem a szó anyagi értelmében.

Mivel az egyesülés igazából anektálás volt, az ország mindkét felének közvéleményformáló értelmisége és politikus-gárdája hazug szituációkba került. A nyugatiak egykettőre felmászta az erkölcsbíró magas székébe. Mindazok a politikusok, szociológusok, történészek, újságírók, akik legkésőbb a 68-as remények tovatűnte után beilleszkedtek a nyugatnémet társadalom gépezeté-

be, egyszer csak feljogosítva érezték magukat arra, hogy számonkérjék keletnémet kartársaitól: ők miért nem tanúsítottak ellenállást. Azokban az enyhén baloldali, liberális újságokban, amelyek hajdan elhallgatták, fumigálták vagy forrófejűséggel, politikai analfabétizmussal vádolták Honecker (vagy Kádár, Husak, Gierek, Jaruzelski) ellenzékét, és amelyek taktikai sugallatokra jó szavakat is bőven találtak a kelet-európai országok vezetőire (Honeckerre is), 1990 után nem győzik elítélni az együttműködő, gerinctelen keletnémet értelmiséget. Csak az elit néhány tagja ússza meg úgy-ahogy, nem mindig a legszeplőlenebbek, mert ezek már 1990 előtt összefonódtak a nyugati elittel, mely ily módon most a saját presztízsét védi. A többiek azonban nem válaszolhatnak vissza, az ország nyugati fele nemcsak anyagilag, hanem erkölcsileg is előnyösebb helyzetben van. Még azt is megengedi magának, hogy kriminalizálja az általa korábban elismert, sőt nagy pénzekkel támogatott keletnémet állam bizonyos funkcióit. A keletnémet kémelhárítás egykori vezetője pusztán e beosztása miatt bűnöző, hajdankori nyugatnémet kollégája viszont jelenleg a közös állam külügyminisztere.

A keletnémet értelmiség ily módon *en bloc* védekezésre kényszerül, vagyis arra, hogy tagadja meg a múltját. Ilyen tendencia a létezett szocializmus többi országában is tapasztalható; aki békében akar élni magával, és ráadásul érvényesülni szeretne, az lehazudja, elfojtja vagy átstilizálja múltjának kényelmetlenné vált epizódjait.

De csak Kelet-Németországra jellemző, hogy állampolgárai kívülről is ilyen nyomásnak vannak kitéve. Ennek következményei tragikusak. Ha nemzedékeket kényszerítenek arra, hogy bűnösnek tekintsék utolsó évtizedeiket, akkor légüres térbe kerülnek, ahonnan csak előre menekülhetnek, spiclijeik hátrahagyásával és rossz lelkiismerettel. Ezzel lemondanak a saját organikus fejlődésükről. Mivel azonban mégsem hiszik, hogy hiába éltek fél évszázadon át, zúrvart visznek magukkal, poggyászukban összeegyvezethetetlen gondolatok, érzelmek, morális reakciók. Ez ismét érvényes az egész geopolitikai zónára, de a keletnémetek ezen belül különösen nehéz helyzetben vannak, mert a fizetésképes erkölcs világa, amely felé menekülnek, nem rajtuk kívül esik, hanem saját újdonsült államiságukban ölt testet, és ez először ellenük fordul, megajándékozva őket a munkanélküliség, az emelkedő labkér és a gyengébb versenypozícióból fakadó hátrányok áldásaival.

Németország helyzete Európa közepén azért olyan paradigmátikus, mert egyesíti magában Nyugat és Kelet intellektuális csődjét. A nyugati demokráciák a liberalizmus és a szocializmus eszmerendszerének megteremtése óta nem kínáltak fel újabb, átfogó, humanista ihletésű ideálokat, a felkínált eszméket pedig a fizetésképes erkölcs követelményeire igazították. A diktatúrák Kelet-Európában visszajukra fordították és meggyalázták a szabadságfilozófiákat. Ez a kétfajta tapasztalat csak Németországban egyesült, vagyis abban az országban, mely a náciizmus által hátrahagyott romhalmazból indult meg két irányban. Ez a feldolgozhatatlan közös háttér viszolyogtató mellékzézéseket kevert a szokványos antikapitalista és antikommunista szószokba, melyeket persze másutt is felszolgáltak a hidegháború folyamán. A távolabbi és közelebbi múltnak ezek az egybeterelt élményei itt az elvek szintjén és a gyakorlati politikában egyaránt felerősítették azt a világtendenciát, mely a pragmatikus „megcsinálhatóságot” tekinti az egyetlen használható vezérfonalnak. Az elvek és eszmék gyertyák a születésnap tortán: fogyasztás előtt eloltandók és eltávolítandók. Jó példa erre Németország jelenlegi bevándorlás- és menedékjog-politikája. Annak a nyugat-európai stratégiának megfelelően, mely Európát – elsősorban a harmadik világból várható invázióval szemben – erődnek fogja fel, visszavonták az NSZK-ban is a korábbi, nagyvonalúan demokratikus menedékjogot, azt sugallva felülről, hogy ez veszélyezteti a németek munkahelyét, nehezíti lakásvizonyait, fenyegeti a németiség kultúráját, sőt identitását is. Ez az összes nagy párt közreműködésével gerjesztett nacionalizmus a rasszista és neonáci áramlatok vitorlájából akarta állítólág kifogni a szelet, de a dolog természetéből kifolyólag még bátorította és igazolta is ezeket az áramlatokat. A német bürokrata eközben nyugat-európai kollégáihoz viszonyítva különleges helyzetbe kerül. Miközben egyenként és tömegesen küldözgeti vissza a menekülteket háborútól sújtott területekre, sőt olyan országokba is, ahol börtön, kínzás, esetleg halál várja őket, miközben családokat tép szét, gyerekeket tesz tönkre, egyre nehezebb megkülönböztetni mondjuk egy Stasi-tisztviselőtől.

Ő is, mint hajdan amaz, embereket szolgálat ki, törvényes formák betartásával, embertelen hatalmakkal. De mivel most Lipcsében is, Hamburgban is össznémet minőségében jár el, a közvéleményt formáló értelmiség nem üvölt fel, legfeljebb hümmög, jóváhagyón vagy neheztelően odafent a bírói székekben, ahová 1990-ben feltornázta magát.

(1994)

Utószó

Elofvastam újból ezt a kétesztendő eszmefuttatást, és bánatosan jelentem, hogy semmit sem kell visszavonom belőle. A német alkotmánybíróság időközben szentesítette azt a bírói gyakorlatot, mely évek óta nyírálja a politikai üldözöttek menedékjogát. Az alkotmányból szeméremből nem törölte ezt a hajdan oly nagyvonalúan értelmezett jogot, továbbra is minden politikai üldözött otthonra találhat Németországban, kivéve azokat, akik valamely más országból jöttek. Ha ugyanis valamely szomszédos demokrácián keresztül érkeznek, akkor visszatoloncolják őket ide, és innen még tovább, újabb demokráciákba, míg végül nagyon könnyen gyötrelmes szülőföldjükön találhatják magukat. Ha repülőn jönnek, de szabálytalan vízummal, mert szabályosat a politikai üldözöttek nem szerezhetnek, akkor sem fogadják be, és gyakran rögvess vissza is röptetik őket. Ezt az elmés megoldást álszent leleménnyel menedékjogi kompromisszumnak becézik.

Mivel már nincs NDK, sem Szovjetunió, és nem kell tartani az amúgy is régóta bájtalan szocializmus vonzerejétől, Európa-szerte megkezdődhet a jóléti állam tapintatos leépítése. Amikor nálunk került sor radikális restrikciós politikára, azt mondogattuk magunknak, hogy fizessenek a szegények, mert ha a zsenge tőkét eljlesztjük, akkor még magasabbra szökik a munkanélküliség és az infláció. Most azonban tanúi lehetünk annak, hogy Franciaország után Németországban is a szociális háló szemeit vagdalják át, itt is a szegényebbek terhére spórolnak, pedig itt egyáltalán nem zsenge a tőke.

Olyannyira nem az, hogy rendben zajlik minden egyéb. A keletnémet autópályák vilámgyorsan újulnak fel, jónéhány keletnémet város megrázta magát, lehullott rútleple, és régi-új díszben lép elének. Berlinben akkora építkezések indultak meg, hogy költségükből jó néhányszor meg lehetne fizetni a magyar államadósságokat. A wessik és az ossik közt nem szűnt meg a gyanakvás, sőt a gyűlölködés sem, de az értelmiség fiatalabb generációi – az egyetemisták, a fiatalabb művészek – már kevésbé különböztetik meg magukat egymástól. Ez az egyetlen igazán örömdetes társadalomlélektani folyamat, amelyről az utolsó két év tapasztalatai alapján hírt adhatok. Hírt is adok róla, hogy rosszkedvű beszámolóim végén feldehghessen némi bizalom.

